

Nr 228.

Av herr Möller m. fl., om undersökning av lantarbetarnas bostadsförhållanden m. m.

Bland de frågor av social natur, som snarast möjligt måste bringas till en lösning genom åtgärder från statsmakternas sida, är utan tvivel frågan om bättre bostäder åt lantarbetarna en av de viktigaste. För en var, som sökt att objektivt bedöma lantarbetarnas bostadsförhållanden, borde det vara uppenbart, att åtgärder i syfte att åstadkomma förbättringar äro påkallade. Längre har ju också denna fråga varit föremål för diskussion och överbäganden i olika sammanhang. Redan vid inrättandet av statens egnahemslånefond för 25 år sedan ingick som led i motiveringen den förklaringen, att jordbrukets arbetare borde genom egnahemslån förhjälpas till egna bostäder. Häre torde väl få anses ha legat ett medgivande av att lantarbetarna voro i behov av bättre bostäder än vad de då hade till förfogande. Egnahemsverksamheten har emellertid icke kommit att få någon betydelse för skapandet av bostäder åt de egentliga lantarbetarna, och det stöd staten givit egnahemsrörelsen har i ytterst ringa mån kommit till sådan användning, att jordbrukets lönearbetare genom detta stöd fått bättre bostäder. Under det att bostadsförhållandena för de flesta andra medborgargrupper i samhället undergått betydande om också icke tillfyllestgörande förbättringar under de senaste årtiondena, har lantarbetarnas bostadsstandard i stort sett förblivit oförändrad. Visserligen har det på vissa trakter och vid enstaka gårdar företagits förbättringar, men någon *allmän* förbättring lär icke kunna sägas ha inträtt.

I den mån detta varit dem själva möjligt ha lantarbetarna sökt åvåga-bringa förbättringar beträffande sina bostäder. Vid de avtalsförhandlingar, som förts mellan Svenska Lantarbetareförbundet och Svenska Lantarbetsgivarnes Centralförening, har frågan om bostädernas beskaffenhet ofta varit föremål för överläggningar på grund av framställningar och krav från arbetarnas sida, vilket ju visar, att lantarbetarna själva funnit det nödvändigt att genom sin fackliga organisation söka framtvinga behöfliga förbättringar. I det mellan Svenska Lantarbetsgivarnes Centralförening och Svenska Lantarbetareförbundet den 30 juli 1925 ingångna och ännu gällande riksavtalet för jordbruket är intagen en bestämmelse rörande beskaffenheten av bostad, som upplåtes åt arbetare. Enligt denna bestämmelse (§ 10 i avtalet) skall bostaden vara sund och i övrigt i gott skick samt kunna hållas väl uppvärmd. Familjebostad skall bestå av två rum och kök eller ett rum och kök med tillsammans en golvyta av minst 35 kvadratmeter,

garderober och skafferier ej inberäknade. Där sådant bostadsutrymme ej beredes, ersättes bristande utrymme med 10 kr. pr år och felande fullt 3-tal kvadratmeters golvyta. Till familjebostad skola höra nödiga uthus, nämligen källare eller annan vinterförvaringsplats för potatis, matbod eller annan motsvarande anordning samt vedbod, vidare tvättstuga och hemlig-hus eller del i sådana, ävensom för arbetare med stat svinhus samt, där ej oöverstigliga hinder kunna påvisas föreligga, rum för höns, allt i gott skick. Tjänare i husbondens kost är berättigad till egen säng med sängkläder i varmt och snyggt möblerat rum. Arbetsgivaren bör draga försorg därom, att brunn eller källa med dricksvatten, så vitt detta kan ske utan oskäligen kostnad, finnes att tillgå i närheten av arbetarens bostad.

Där lantarbetarna äro fackligt organiserade och ha möjlighet att bringa avtalet i tillämpning, ha väl en del förbättringar under de senare åren vidtagits. Men tyvärr kan det icke sägas, att avtalet följes på alla håll. Bestämmelserna äro ju också ganska tånjbara. Där lantarbetarna äro oorganiserade och där sålunda icke någon kan åberopa avtalet, fästes på arbetsgivarehåll icke det ringaste avseende vid vad avtalet i berörda avseende föreskriver. Det gives många exempel på lantarbetsarbostäder, som icke i ett enda avseende svara mot bestämmelserna i det även av arbetsgivarna godkända avtalet.

Det har ofta gjorts gällande, att lantarbetarnas bostäder *numera* icke äro sådana, att berättigade anmärkningar mot desamma kunna göras. Vålvilligt nog erkännes det, att det förut inte alltid varit så väl ställt. En allmän förbättring skulle emellertid ha ägt rum under de senare åren. Att påståenden av detta slag äro ogrundade läser icke vara svårt att bevisa. Här lämnas redogörelser för undersökningar och iakttagelser, som blivit gjorda på olika håll i landet under den allra senaste tiden — ja, i vissa fall så sent som för endast ett par veckor sedan. Början göres med en redogörelse för de undersökningar om bostadsförhållandena på Sveriges landsbygd, vilka med bidrag från stiftelsen Therese och Johan Anderssons minne anordnats av professor Alfred Pettersson och d:r G. Stéenhoff.

Undersökningarna, som verkställets under åren 1926—1929, ha skett enligt ett frågeformulär vid personliga besök i gårdarna av särskilda på respektive orter boende personer. De undersökta kommunerna ha utvalts i samråd med tjänsteläkarna i syfte att erhålla så resrepresentativa socknar som möjligt. Inalles tio län med sexton socknar (frånsett huvudbyggnader vid större herrgårdar o. d.) och tre mindre områden ha genomgåts.

De undersökta länen äro Malmöhus län, Hallands län, Bohus län, Kronobergs län, Skaraborgs län, Östergötlands län, Stockholms län, Värmlands län, Västernorrlands län och Norrbottens län. Primärmaterialet har statistiskt bearbetats av byråchefen i socialstyrelsen Bertil Nyström.

Vad medelklassen och de mindre bemedlade vidkommer, torde undersökningen i orterna i fråga kunna anses som praktiskt taget fullständig.

Vad landet i sin helhet beträffar, så utgör det åstadkomna materialet visserligen blott stickprov tagna inom olika delar av detsamma, men torde dock, enär till undersökning utvalts sådana socknar, som kunna anses representera genomsnittsförhållandena för orterna i fråga, få anses giva en tämligen god uppfattning om bostädernas beskaffenhet i landet i sin helhet och förefintliga skillnader dem emellan i landets olika delar.

Sammanlagt ha 5 671 lägenheter redovisats, fördelade på 4 873 boningshus och bebodda av 22 497 personer. Befolkningen har indelats i sex sociala grupper: jordbrukare m. fl., fiskare, lantarbetare och dagsverkstorpäre, näringsidkare, industriarbetare o. d. samt pensionärer och understödstagare. Dessutom har en indelning skett efter ekonomiska grunder i en A-grupp och en sämre ställd B-grupp. Till den senare har förts något över en fjärdedel av samtliga hushåll.

Författarna framhålla, att undersökningarna särskilt visat det trängande behovet för landsbygdens del av en *byggnadsstadga* och en *effektiv bostadsinspektion*, utförd av kvalificerad personal, som kan gå till handa med råd och upplysningar för bostadskulturens höjande.

Man har även ingått på frågan om förhållandet mellan bostäderna och nativitet, sjuklighet och dödlighet. Bl. a. har konstaterats att ett stort antal personer, som lida av tuberkulos eller annan kronisk sjukdom eller av sinnessjukdom (-slöhet), bo i sina hem, vanligen i underhaltiga och överbefolkade lägenheter.

Betydande olikheter i bostadsförhållandena visa sig mellan olika socknar, även i samma län, olika sociala grupper etc. Att de minst bemedlade måste nöja sig med de mindre och sämre bostäderna är givet. Sålunda komma av lägenheter på ett rum och ett rum med kök $\frac{2}{3}$ på B-gruppen. Trånga, dåligt ombonade bostäder i saknad av bekvämligheter tillhöra oftast lantarbetare och torpare i socknar med större jordbruk samt understödstagare o. d. Rymliga, goda bostäder bebos vanligen av jordbrukare, fiskare och näringsidkare.

En poängtabell har uppgjorts över lägenheternas värde i hygieniskt hänseende, varvid man även fäst sig vid deras utnyttjande. Högsta poängantalet, 35, kunde tilldelas endast 1 proc. Med största sannolikhet betydligt undermåliga anses de bostäder vara, som erhållit mindre än 20 poäng, till antalet 820 eller 14,5 proc.

Av boningshusen (88 procent enfamiljshus, 56 procent egnahem) kunde endast omkring en fjärdedel anses vara fullgoda, 4,7 procent voro förfallna, de övriga någorlunda tillfredsställande. 120 hus, påfallande många bland de nyare, lågo på tydligt fuktig mark, 220 saknade grund. Av bostäderna utgjordes 340 eller 6 procent av enrumslägenheter, ungefär lika många av fem och flera rum och kök. Vanligaste typen var ett rum och kök. Utrymmet i bostäderna visade sig i allmänhet mycket begränsat. Golvytan var i 318 fall icke ens 20 kvm. Över hälften beboddes dock av familjer.

En golvyta av 20—29,9 kvm, ett särdeles knappt utrymme för ett hushåll å 3—4 personer, uppmättes i nära 16 procent av alla. Lägenheter med en takhöjd under 2 m anträffades till ett antal av 381 eller 6,7 procent, och blott c:a en tredjedel av alla voro 2,50 m och däröver i höjd. Även luftvolymen i lägenheterna var över huvud liten; för 71 var den t. o. m. under 25 kbm, för 440 ännu under 50 kbm. En volym av 125 kbm och däröver fanns i c:a en tredjedel fall.

Såsom dåligt ombonade (dragiga, kalla eller fuktiga) betecknades 1 754 lägenheter, d. v. s. omkring en tredjedel. Av de 12 525 besiktigade rummen befunnos 2 400 sakna eldstad. Värmeledning fanns blott i ett fåtal bostäder, kakelugn förekom oftare än kamin, dock ej å alla orter. Många bostäder voro synnerligen mörka. För en fjärdedel var fönsterytan högst 8 procent av golvytan. Mycket låga rum anträffades mest i mellersta Sverige, de höga i Norrland. Fuktiga, kalla bostäder synas vanligare i vissa delar av Stockholms län och Västergötland samt Norrbotten, kallrum förekomma i Bohuslän och Skåne, men även Norrlandsområden ligga över medeltalet, o. s. v.

Bekvämlighetsanordningarna lämnade vanligen mycket övrigt att önska. Tambur saknades för två tredjedelar av bostäderna, och ej ens en fjärdedel av dem ägde både skafferi, garderob, källare och tvättstuga. Samtliga dessa tillbehör saknades vid 233 eller 4,1 procent lägenheter, två eller tre av dessa bekvämligheter funnos vid något över hälften. En fjärdedel av lägenheterna saknade eget avtråde. Vattenledning fanns blott i 238 bostäder, för 719 eller 12,7 procent var vägen till vattentaget 200 meter och däröver.

Boendetätheten har beräknats på olika sätt. Två eller flera personer per rum förekommo i över 25 procent av samtliga bostäderna, omfattande 38 procent av samtliga invånare i de undersökta hushållen, tre eller flera personer i 8 procent av dessa, omfattande 15 procent av invånarna. Luftrymd, använd nattetid, »sovluftrymd», var mindre än 15 kbm per personenhets (en vuxen eller 2 barn under 15 år) i en tredjedel av hushållen, och blott en fjärdedel av dessa ägde 25 kbm och däröver; 1 462 personer (6,5 procent) måste nöja sig med en sovluftrymd av högst 10 kbm, och 159 personer i 30 bostäder hade under 5 kbm.

Inom Malmöhus län har genom länsstyrelsens försorg och på initiativ av länets förste provinsialläkare, d:r A. Ekelund i Malmö, vissa åtgärder i bostadshygieniskt syfte vidtagits. Sålunda ingick d:r Ekelund till länsstyrelsen i januari 1929 med en skrivelse, vari hemställdes, att länsstyrelsen skulle från samtliga hälsovårdsnämnder på länets landsbygd infordra redogörelse för vad som med anledning av hälsovårdsstadgans av 1919 föreskrifter beträffande bostadstillsyn etc. åtgjorts från deras sida i avseende å undersökning och istandsättande av bostadslägenheter. Därjämte anhölls om vissa direktiv för hälsovårdsnämndernas framtida verksamhet. Skrivelsen är fogad till motionen som bilaga.

Den 25 februari samma år utsände länsstyrelsen till samtliga socknar ett cirkulär med uppmaning till hälsovårdsnämnderna att senast den 1 juli inrapporterna beskaffenheten av lantarbetarbostäderna inom respektive socknar. Till cirkuläret bifogades en samling av d:r Ekelund utgivna »råd och anvisningar», avsedda att vara till ledning för hälsovårdsnämnderna vid deras inspektion av ifrågavarande bostäder. Ändamålet med länsstyrelsens cirkulär torde ha varit dels att undersöka, huruvida lantarbetarebostäderna fyllde de fordringar, som uppställas i hälsovårdsstadgan av år 1919, samt jämväl de fordringar, som av förste provinsialläkaren uppställts i hans råd och anvisningar, dels att undersöka på vad sätt hälsovårdsnämnderna sökt hävda bestämmelserna i ovannämnda stadga.

Efter flera påstötningar från länsstyrelsen hade vid årsskiftet 1929—1930 de flesta av de begärda rapporterna inkommit. Då nedanstående undersökning verkställdes voro emellertid endast $\frac{2}{3}$ av rapporterna tillgängliga.

Här lämnas en sammanfattande redogörelse för innehållet i de från hälsovårdsnämnderna inkomna rapporterna. Därvid ägnas till en början uppmärksamhet åt drängkamrarna, som av hälsovårdsnämnderna blivit föremål för det största intresset. Detta är helt naturligt, enär drängkamrarna utan tvivel lättast kunna bedömas efter hälsovårdsstadgans föreskrifter. Dessutom torde man i många fall kunna våga det påståendet, att hälsovårdsnämnderna haft mindre betänkligheter mot att angripa drängkamrarna, då dessa ägas av mindre jordbrukare eller arrendatorer. En hälsovårdsnämnd åter, som exempelvis är sammansatt av arrendatorer under ett storgods, hyser givetvis större betänkligheter mot att angripa statarbostäderna under samma gods.

De vanligast förekommande bristerna bland drängkamrarna äro följande:
Drängkammaren saknar fast eldstad.

Drängkammaren står i direkt förbindelse med stall.

Drängkammaren saknar brädgolv.

Drängkammaren saknar förstuga.

De flesta hälsovårdsnämnderna ha lämnat exakta sifferuppgifter om antalet bristfälliga drängkamrar. En hel del ha emellertid nöjt sig med upplysningar sådana som att »några», »ett fåtal», »ett stort antal», »de flesta» drängkamrar äro bristfälliga. Från icke mindre än 134 socknar föreligga i den slutliga summan exakta siffror. Från 26 socknar föreligga de ovan antydda ungefärliga uppgifterna. Man torde dock inte göra något fel genom att antaga att de bristfälliga drängkamrarna förekomma i genomsnitt till samma antal i de 26 socknarna, som lämnat svävande uppgifter, som i de övriga 134.

Då undersökningarna verkställdes voro, som sagt, endast $\frac{2}{3}$ av rapporterna tillgängliga. Sedermera har emellertid konstaterats att ytterligare 64 rapporter vid tiden för undersökningens verkställande voro inkomna. De flesta av dessa rapporter äro sådana, där bostadsförhållandena betecknats

som utan några som helst anmärkningar. De däri lämnade uppgifterna kunna visserligen i en del fall i allra högsta grad betvivlas, men i denna undersökning betraktas de ändock såsom fullt riktiga. I 64 socknar skulle alltså samtliga lantarbetarbostäder vara fullt tillfredsställande.

Om hänsyn tages även till de förut omnämnda 26 socknarna skulle vid årsskiftet 1929—1930 inom Malmöhus län finnas icke mindre än 751 bristfälliga drängkamrar. Motsvarande siffra några månader innan var emellertid 1 059. På kort tid under sista hälften av år 1929 ha sålunda icke mindre än 308 drängkamrar satts i stand. Denna glädjande förbättring torde i icke ringa mån ha förorsakats av den pressopinion, som via tidningen Arbetet väckts av Lunds Studenters Clartésektion.

Av särskilt intresse torde vara att iakttaga de förhållanden, som karakterisera drängkamrarna inom storbondesocknarna eller låt oss säga storgodsens socknar. Det finns nämligen inom Malmöhus län ett antal typiska storgodssocknar, där så gott som all åkerjord äges av ett gods och där denna jord är fördelad på ett stort antal mindre arrendatorer. Å andra sidan finnas också socknar, där all jorden äges av ett enda gods, men där jorden också brukas i stora brukningsdelar. Dessa socknar äro de typiska statareområdena, och de komma att bli föremål för behandling längre fram.

Bland de 160 socknar, som rapporterat till länsstyrelsen, finnas 13 typiska socknar av det ovan förstnämnda slaget. Dessa äro följande.

Bläntarp	som	behärskas	av	Bällinge och Sövdeborgs gods.
Genarp	»	»	»	Häckeberga »
Gustav	»	»	»	Börringekloster »
Högestad	»	»	»	Högestad »
Norra Vram	»	»	»	Vrams Gunnarstorp »
Skarhult	»	»	»	Skarhult »
Sövde	»	»	»	Bällinge m. fl. »
Sövestad	»	»	»	Kraggeholm »
Torrlösa	»	»	»	Trolleholm »
Trollenäs	»	»	»	Trollenäs »
Törringe	»	»	»	Skabersjö »
Västra Strö	»	»	»	Trollenäs »
Öved	»	»	»	Övedskloster »

I samtliga dessa socknar äga storgodsen sammanlagt 21 400 hektar åkerjord fördelad på 420 arrendatorer. 2 300 hektar åkerjord äges av 90 självägande bönder eller av kommunen. (Siffrorna äro avrundade och hämtade ur Skånes landsbygds kalender.)

I nedanstående tabell äro sammanförda uppgifterna om drängkamrarnas beskaffenhet i de ovannämnda 13 socknarna. Från en av dem, Torrlösa, föreligger ingen exakt uppgift utan endast den mera obestämda »de flesta». Då emellertid Torrlösa har minst ett 70-tal lantbrukare, som kunna tänkas

ha dräng, torde siffran 30 bristfälliga drängkamrar inte vara överdriven. I denna sammanställning har också denna siffra använts. Under siffran 1 är angivet förhållandet enligt hälsovårdsnämndernas första rapport. Siffran 2 anger bristerna vid årsskiftet, sedan en del förbättringar vidtagits.

Bristens art	Utan eldstad		Direkt förbindelse med stall		Utan brädgolv		Utan förstuga		Bristfälliga		Summa	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Antal drängkamrar i de 13 ovan nämnda socknarna	134	118	32	30	48	46	—	—	97	97	193	177

Av tabellen framgår, att inom de 13 socknarna finnas 177 bristfälliga drängkamrar. Detta gör ett medeltal på varje socken av 14 bristfälliga drängkamrar, medan medeltalet för hela länet är endast 3. Av tabellen framgår även att sammanlagda summan brister å drängkamrarna uppgår till 291. Det vill sålunda synas som om icke blott de bristfälliga drängkamrarna voro mycket talrikare i dessa socknar än i de övriga, utan även att bristfälligheten genomgående är av svårare natur.

Under sistförflutna halvåret har antalet bristfälliga drängkamrar i dessa socknar sjunkit från 193 till 177, således en mycket ringa minskning, 16 stycken. Endast 8 % av de bristfälliga drängkamrarna ha i dessa socknar förbättrats under halvåret.

Allt detta visar förutom den hos de stora godsägarna förefintliga oviljan mot att frivilligt företaga en förbättring, att särskild uppmärksamhet bör ägnas åt förhållandet mellan arrendatorer och jordägare. Under nuvarande förhållanden råder bland hälsovårdsnämnderna stor tvekan hur man skall förfara i sådana fall.

Statarebostäderna i allmänhet ha inte blivit föremål för en så noggrann undersökning som drängkamrarna. Detta kan bero därpå, att hälsovårdsstadgans vaga formulering och de därav följande möjligheterna till olika tolkning av bestämmelserna försvåra ett likartat och exakt bedömande av familjebostäderna. Man nöjer sig med ett enkelt konstaterande att bostaden är bristfällig. Vad som skall betraktas som bristfälligt är emellertid i högsta grad en personlig sak. Därtill kommer att statarebostäderna ägas av de större bönderna inom socknen, vilka antingen själva bestämma i socknens angelägenheter eller vilka ha så stort inflytande över hälsovårdsnämnden, att denna betänker sig mer än en gång innan den offentligt kritiserar deras bostäder.

Att för statarebostäderna göra en liknande siffermässig sammanställning som för drängkamrarna på grundval av det föreliggande materialet torde

därför vara tämligen meningslöst. Vi nöja oss med att i sin helhet anföra några synnerligen noggranna rapporter. De berörda socknarna äro: Bara, Genarp, Gudmundtorp, Hyby, Skarhult, Stehag och Villie. Samtliga äro i större eller mindre grad verkliga storbondesocknar. I synnerhet torde böra framhåvas Bara, som helt behärskas av Torups gods.

Utrymmet i statarelägenheterna, i vedertagen bemärkelse, torde det i allmänhet inte vara något större fel på. Vi ha dock inte haft någon möjlighet att lämna exakta siffror på detta område. En dylik undersökning, som sysselsätter sig med antalet rum per lägenhet, är dessutom skäligen meningslös. En mängd omständigheter spela ofta in, vilka göra att utrymmet i en statarelägenhet inte kan utnyttjas. I en lägenhet på 2 rum och kök, som det heter, inträffar det inte så sällan, att det saknas förstuga. Som sådan får då köket tjänstgöra, och det är i så fall alltid försett med stengolv. Vidare är det ingalunda ovanligt, att det ena rummet saknar eldstad, och ibland kan det hända, att det s. k. köket även saknar spis. Kommer därtill att skafferi saknas, måste maten förvaras antingen i förstugan eller i det rum, som saknar eldstad. I själva verket reduceras utrymmet i lägenheten till endast ett boningsrum.

I den följande tabellen har gjorts ett försök till siffermässig beskrivning av bristerna å de undersökta statarelägenheterna i ovan namngivna socknar. I första kolumnen angives antalet stengolv i *boningsrum*, i andra antalet eldstäder, som saknas, i tredje antalet kök, som saknas, i fjärde antalet skaffrier eller garderober, som saknas, i den femte antalet fuktiga lägenheter samt slutligen i den sjätte kolumnen antalet »bristfälliga» lägenheter. Med bristfälliga lägenheter menas då, att de behöva målas eller tapetseras, att fönster och dörrar behöva förnyas eller lagas, att golven behöva förnyas eller lagas etc. etc. i det oändliga.

Socken	Stengolv	Saknas eldstad	Saknas kök	Saknas skafferi eller garderober	Fukt	Bristfälliga
Bara	24	22	6	1	12	40
Genarp.....	16	15	2	4	—	25
Gudmundtorp	1	23	1	14	5	9
Hyby	3	23	2	1	—	54
Skarhult	17	2	—	—	2	2
Stehag	—	26	1	12	5	25
Villie.....	2	1	—	—	—	16
Summa	63	112	12	32	24	171

Mot inalles 207 *lägenheter* ha anförts anmärkningar inom dessa nu nämnda socknar. Sammanlagda antalet brister enligt ovanstående tabell är inte

mindre än 414, eller precis 2 brister av de slag, som förekomma i tabellen per lägenhet. Man bör därjämte komma ihåg, att därmed är ingalunda bristernas antal uttömt. Antalet skafferier eller garderober som saknas är med säkerhet alldeles för litet, i regel syssla inte rapporterna med sådana lyxutrymmen som garderober. Där skafferi eller garderob finnes, har man all anledning misstänka, att ventileringen är bristfällig. Rapporten från Hyby socken lämnar något att tänka på i detta avseende.

Uppgifterna om att kök saknas, torde också vara alltför välvilliga. Man vill ofta godkänna en förstuga utrustad med en antediluviansk vask men utan spis som kök. I översikten ha ej heller medtagits sådana ofta förekommande brister som att tvättstuga saknas eller att den är av bristfälligt skick. Ej heller har något sysslats med de sorgliga kapitlen brunnar eller avträden. Det torde ej vara många brunnar tillhörande statarelägenheter, som äro tillfredsställande skyddade mot orenlighet.

Slutligen bör kanske anmärkas, att ekonomihusen till statarelägenheterna ofta äro av mycket bristfällig beskaffenhet. Detta är ett ganska allvarligt fel för en statare, enär hans utkomst till en del är beroende av att han kan uppföda djur, såsom svin och höns. Saknas ordentliga hus för dessa djur, får han det sämre ställt än annars.

Under medverkan av flera för saken intresserade personer företogs under december månad 1929 och de första dagarna i januari innevarande år en undersökning av lantarbetarbostäder i vissa socknar inom Västmanlands län. Denna undersökning var långt ifrån fullständig, men genom densamma blottades ändock rätt anmärkningsvärda förhållanden. Av den redogörelse, som lämnats över ifrågavarande undersökning, synes framgå, att man kan tala om ett verkligt bostadselände för lantarbetarna på vissa platser inom ifrågavarande län. Här återgives en sammanfattning av nyssnämnda redogörelse.

Med stöd av de gjorda iakttagelserna torde det kunna sägas, att de förbättrade bostadsförhållandena för industriarbetarna inom Västmanlands län, som inträtt under de senaste 10—15 åren, framtvingat eller i varje fall medfört vissa förbättringar beträffande även lantarbetarnas bostäder. Särskilt gäller detta trakterna omkring järnbruken, där för övrigt industribolagen i stor utsträckning äga jordbruksjorden och sålunda ha att svara för lantarbetarbostäderna. Då det under senare tid uppförts människovärdiga bostäder åt industriarbetarna eller dessa arbetare själva byggt sig sådana med stöd av egnahemslån, har det helt enkelt icke varit möjligt att låta det förbli vid det gamla för lantarbetarna. De gamla fallfärdiga kåkarna skulle ha sett alltför anskrämliga ut i omedelbar närhet av de nyuppförda bostadshusen inom bruksområdena. Förbättringar i olika avseenden av lantarbetarnas bostäder ha därför kommit till stånd, om det också återstår åtskilligt att förbättra ännu, innan man kan säga, att industribolagen över lag ordnat denna angelägenhet på ett fullt tillfredsställande

sätt. Vid bruksegendomarna äro lantarbetarna också i allmänhet fackligt organiserade och äro sålunda genom kollektivavtalets bestämmelse tillförsäkrade bostäder av viss angiven standard. Minskningen av antalet arbetare vid jordbruket har väl också medfört, att en del undermåliga bostäder numera icke behöva tagas i anspråk för att fylla bostadsbehovet.

Om det sålunda kan sägas, att lantarbetarnas bostäder under den senare tiden förbättrats vid bruksegendomarna inom Västmanlands län och väl även i vissa fall också på andra håll, så kan det ändå icke med fog sägas, att någon allmän förbättring inträtt. Statarstugor, som voro allt annat än tjänliga som människoboningar redan för en mansålder sedan, stå fortfarande kvar och äro alltjämt upplåtna som bostäder åt statare, och detta utan att de varit föremål för några mera omfattande reparationer. I allmänhet göra lantarbetarbostäderna inom nämnda län, sedda på nära håll, på betraktaren ett mycket beklämmande intryck.

Föremål för ifrågakarande undersökning voro sexton socknar inom Västmanlands län. I åtta av dessa socknar finnas lantarbetarbostäder, som karakteriserats såsom undermåliga, och det låter sig väl tänkas, att samma omdöme kan fällas om bostäder även i några av de andra socknarna, då nämligen undersökningen icke omfattade på långt när alla gårdarna i de socknar, som voro föremål för uppmärksamhet. Helt visst skulle en ingående granskning av bostadsbeståndet komma att blotta många flera fall av verkligt bostadselände. Några belysande exempel på hur lantarbetare kunna få bo må här anföras.

I undersökningen ingick ett besök vid Kobergs gård i Arboga landskommun. Gården, som är belägen i omedelbar närhet av Arboga stad, har sedan lång tid tillbaka varit beryktad för sina dåliga bostäder. Vid besöket kunde det konstateras, att bostäderna ingalunda voro bättre än ryktet haft att förmäla. I en stuga, som en gång för länge sedan uppfördes för att tjäna något annat ändamål och synes huvudsakligast bestå av gårdsle och murbruk, äro inrymda två familjer, en på nedre och en på övre botten. Båda familjerna ha vardera två rum och kök. Man skall emellertid icke låta sig förledas tro, att det är fråga om två rum och kök i vanlig mening. Lägenheten på nedre botten är gårdens bästa, och den torde måhända, vad utseendet beträffar, kunna tåla en jämförelse med såsom normala betraktade lantarbetarbostäder. Men den uppgives vara synnerligen kall. Lägenheten på övre botten kan lämpligen sägas bestå av ett dragigt och kallt kök och två dragiga och kalla skrubbar. I det köket och i de två skrubbarna är det så lågt i taket, att en stor karl icke kan gå rak där. Vid väggarna var höjden 1,84 m, men mitt i köket, där taket givit vika och bågnat nedåt, uppmättes avståndet mellan golv och tak till 1,80 m. Den gamle stataren, som bor där, måste antingen gå ut på gården eller ställa sig på knä, om han händelsevis skall prova en hatt, ty med en hatt på huvudet kan han icke stå rak inne. Han måste för

öfrigt bocka sig ändå, när han skall gå mitt på golvet, ty mitt i taket sitter ett varpfäste, som han slår huvudet i allt emellanåt. Trappuppgången till övre botten är anskrämlig och förstugskrubben där uppe ser om möjligt ännu ruskigare ut. Det värsta är ändå, att lägenheten är till ytterlighet kall. Då det blåser ute, drager vinden ganska friskt och fritt in genom de trasiga väggarna, trots statarens alla försök att tätta springor och hål. Denna lägenhet måste betraktas såsom icke tjänlig till människoboning.

Men om det finns åtskilligt att anmärka mot nyssnämnda stuga, så är det allt att anmärka mot en annan stuga vid Kobergs gård. Denna andra stuga består av fem rum, vilka vid tiden för besöket beboddes av sammanlagt 18 personer. I ett av de två rummen på nedre botten bor en familj på fyra personer. Rummet har en golvyta av omkring 16 kvadratmeter, om man frånräknar den stora muren. I detta enda rum skola dessa fyra personer sova och äta, där skola deras tillhörigheter ha plats, där skall deras mat lagas och där skola deras våta kläder och skor torkas under nätterna. Väggarna äro så dåliga, att det är omöjligt att hålla kylan ute. Vid besöket visades, att ytterväggen inne i en skafferiskrubb tätats med tidningspapper. Det andra rummet på nedre botten, vilket skiljes från det förut nämnda genom en tvättstuga, är av det föregåendes storlek. Även detta rum är bostad åt en lantarbetarefamilj på fyra personer. Taket är i detta som i förutnämnda av gårdsle och murbruk och är till ytterlighet söndertrasat. Då och då faller det murbruksklumpar ur taket och ner på golvet eller på den eller det, som händelsevis är i vägen. En trappa upp i denna i alla avseenden ruskiga och förfallna stuga äro två rum och ett kök. Ingång till lägenheten är genom köket. Ett rum och köket bebos av en familj på fyra personer. Det andra rummet bebos av en änka med tre barn. Hon är anställd som mjölkerska vid gården. Änkan och hennes barn ha alltså sin ingång genom den andra familjens kök. Och i denna till en del för två familjer gemensamma lägenheten har lungsoten länge härjat och härjar just nu! Det bör nämnas, att inga av de vid Koberg undersökta rummen hade gångbara innanfönster.

Vid prästgården i Lillhärad, som är utarrenderad, är som bostad åt ladugårdskarlen upplåten en stuga bestående av endast ett rum och en liten förstuga. Rummets golvyta är omkring 18 kvadratmeter. Vid tiden för besöket var rummet uppsnyggt något och bebos nu av en familj på endast två personer. Men intill den 24 oktober 1929 bodde där en familj bestående av man, hustru, två barn i åldern 7 och 12 år samt en äldre kvinna, hustruns moder. Hustrun var bröstsjuk och var långa tider sängliggande. Rummet saknade den tiden och saknar alltjämt gångbara innanfönster.

Vid Stensjö gård i Rytterne socken består lantarbetarna bostäder, som måste betecknas såsom i högsta grad undermåliga. Redan förstugans gropiga golv, som praktiskt taget går i ett med den leriga gårdsplanen, villtnar om ett långt gånget förfall. Intrycket av förfall förstärkes vid in-

trädet i lägenheterna. I taken äro stora fläckar, som skvallra om nedträngande väta, eldstäderna äro förfallna, golven uppslitna och gropiga, tapeterna trasiga och hängande. Gångbara innanfönster saknas. Skall det vädras, då får vädringen ske genom att öppna dörren till förstugan. På övre botten blir en sådan vädring i högsta grad otillfredsställande, ty vad man får in där uppe, det blir vad som vädras ut från lägenheterna på nedre botten.

Att de s. k. drängstugorna alltjämt äro undermåliga som människoboningar gavs ett exempel på vid Skälby gård i Kolbäcks socken. Där äro gårdens tre drängar inhysta i en drängkammare av det allra sämsta slag. Ytterdörrens gångjärn äro sönder, så att dörren hänger ett gott stycke från dörrposten. Någon mätning av utrymmet i kammaren företogs icke, men då tre allt annat än inbjudande sängbritsar, en trasig stol, ett bord och eldstaden praktiskt taget togo upp all plats vid väggarna från den ena dörrposten till den andra, är det lätt att bilda sig en föreställning om storleken. Väggarna visade sig vara uppruttna, och hela taket gungade vid tryck med handen. Muren, där en gammal kamin var uppställd som eldstad, var söndertrasad. Det uppgavs att rummet under vintern blir fullständigt utkyt, så snart elden slocknar i kaminen. Trots att tre personer ha sin bostad i detta rum med en golvyta, som icke torde överstiga 11 kvadratmeter, och med taket hängande omedelbart över de inneboendes huvuden, saknas gångbara innanfönster.

Rörande lantarbetarnas bostadsförhållanden i Halland har tidningen *Ny Tid* i Göteborg framdragit några belysande exempel. En av nämnda tidnings medarbetare gjorde under december månad 1929 en tur genom några socknar i Halland och berättar om sina iakttagelser i tidningen den 24 december. De i tidningsartikeln lämnade uppgifterna förtjäna beaktande och återgivnas därför här i sammanträngd form.

På Lis stora gård i Stafsinge socken äro statarestaderna bedrövliga. Den statarestuga, som ligger närmast själva gården, är ett litet envåningshus. Så litet det än är bo icke mindre än fyra familjer på tillsammans 24 personer i huset. På husets båda långsidor är en ingång till lägenheterna, vilken ingång med befintlig förstuga, som användes till bakstuga, bryggghus och dylikt, är gemensam för två familjer. De fyra lägenheterna bestå av fyra rum på 24 kvadratmeter vardera. Rummen äro avbalkade, så att man, om man har sinne för besk humor, kan tala om två rum. Dessa trånga lägenheter äro odrägliga. Det är lågt i dörren, så man måste huka sig ned, lågt till taket och otätt i fönstren och väggarna. Men ohyrn lever och frodas. Man förstår hur här skall vara, då mannen kommer in från ladugård och åker och hänger av sig i arbetet smutsade kläder. Gränsande till Lis gård ligger Ransjöholms gård. Men denna gårds tvåfamiljs statarestugor, där varje familj har två rum och kök, rymma icke ett sådant elände som bostäderna på Lis gård. De kunna

jämföras med ordentliga arbetarhem i staden. På Kärragård i Eftra socken har man på vintern en och på sommaren två drängar. Den drängkammare, som står till drängarnas förfogande, är inklämd i samma byggnad som stallet, mellan ladugården och svinhuset. Utrymmet är mycket knappt. Kammaren är fuktig och möglig. Hos Johan Larsson i Eftra är drängkammaren inrymd i stallet och utan eldstad. Kammaren är kall och fuktig. På Hanarp i samma socken finner man drängkammaren utan eldstad, trots att det endast är stenväggar. Kammaren är även där inrymd i stall- och ladugårdsbyggnaden. Att en kammare med stenväggar är kall, då den saknar eldstad, torde icke behöva särskilt framhållas. Särskilt bedrövligt är det på Håkansgård i Heberg. Där finns endast en ogift lantarbetare. Han bor i en drängkammare i ett uthus. Stallet och det kombinerade svin- och hönshuset ligga tillsammans i vinkel, och i själva vinkeln är drängkammaren belägen. Kammaren är av dålig beskaffenhet, golvet ligger direkt på marken och eldstad saknas. Väggarna, som bestå av plank, ha försetts med tapeter på planken. Fuktigheten är märkbar. Behövs värme i kammaren, har den i kammaren boende att öppna dörren för att få in stallången. Särskilt på sommaren är stanken outhärdlig från den vägg om vägg liggande svinstian. Råttor saknas icke. I Skrea socken invid Falkenberg finns en gård, Håldämmet, där de två drängarna bo synnerligen illa. De bo i en så kallad stallkammare, det vill säga, att kammaren ligger inne i stallet. Eldstad saknas. Fuktigt är där såsom alltid i stallkamrar. Så gott som på alla gårdar i dessa trakter äro drängkamrarna belägna i stall- eller ladugårdsbyggnaderna. Blott på enstaka ställen kan man finna dem belägna i brygghus eller i fristående små byggnader. Bäddarna bliva fuktiga och kalla och det är omöjligt att under vintern sitta uppe, ty det är för kallt.

Även från Södermanlands län har det under den senaste tiden framdragits exempel på synnerligen undermåliga lantarbetarbostäder. I tidningen Folket den 12 december 1929 berättades om hur illa det är ställt med avseende på arbetarnas bostäder vid fideikommisset Bergshammar i Fogdö socken, Södermanlands län. Vid en rundvandring i stugorna fick besökaren ett allmänt intryck av att det var trångt och eländigt. Relativt bra var det i stugorna intill huvudbyggnaden, men så snart man kom ett stycke ut på markerna, grinade den tröstlösaste nöd emot besökaren. En stuga anträffades, där det var stora hål i golvet, där fönsterrutorna voro sönder och det enda skyddet för vinden och kylan var en papperslapp, som klistrats över hålet. Mellan dörren och golvet hade vinden fritt spelrum. Den svepte fram över det bara, eländiga golvet, där familjens yngsta, halvnakna barn höllo till. I förstugan lyste dagern in genom stora hål i taket. Även i köket var taket dåligt, och det inträffade ibland, att familjen väcktes av regndropp och måste upp och flytta undan sängarna.

Vad som här blivit anfört torde väl få anses giva stöd för kravet på

en allsidig undersökning rörande lantarbetarnas bostadsförhållanden och en utredning beträffande åtgärder från statsmakternas sida i syfte att råda bot mot det onda, som detta bostadselände måste anses vara. Redan tidigare ha i motioner i riksdagen påyrkats sådan undersökning, men dessa yrkanden ha icke vunnit riksdagens bifall. Senast vid 1928 års riksdag väcktes motioner i angivet syfte, vilka blevo av riksdagen avslagna. I motiveringen för avslaget nyssnämnda år hänvisades särskilt till dels den här ovan omnämnda bostadshygieniska undersökningen inom vissa socknar och dels till socialstyrelsens pågående undersökning. Det synes som om dessa undersökningar fått utgöra förevändningar för avslaget på yrkandena om en till förbättringsåtgärder syftande utredning.

Nu föreligger resultatet av den förut berörda bostadshygieniska undersökningen. Av den kortfattade redogörelse för detta resultat, som blivit lämnad här ovan i denna motion, torde framgå, att lantarbetarnas bostäder verkligen äro att betrakta som undermåliga. Här gives sålunda ett auktoritativt stöd för den kritik, som från andra håll riktats mot de många gånger hälsovådliga statarstugorna och drängkamrarna. Undersökarna hävda ju också med skärpa den uppfattningen, att en ordnad bostadsinspektion på landsbygden bör införas.

Vad socialstyrelsens undersökning beträffar, så lärers densamma icke kunna komma att giva ett pålitligt besked om det verkliga läget. I skrifvelse till andra kammarens fjärde tillfälliga utskott 1928 förklarade socialstyrelsen, att den av styrelsen tillämpade enquêtemetoden har åtskilliga nackdelar och bristfälligheter, vilka medföra, att man icke enbart på denna väg kan erhålla det kunskapsstoff, som är nödvändigt för en mera ingående utredning av lantarbetarklassens bostadsfråga. Däri har nog socialstyrelsen alldeles rätt. Det vill säkerligen till andra metoder för att få fram den verkliga sanningen om lantarbetarnas bostäder.

De skäl, som vid 1928 års riksdag anfördes emot en allsidig undersökning, torde sålunda numera icke kunna åberopas i samma syfte. Den förutnämnda bostadshygieniska undersökningen torde få anses ådagalägga, att en utredning i syfte att finna framkomliga vägar för bristernas afhjälpande bör komma till stånd utan dröjsmål.

Frågan om lantarbetarnas bostäder har även i andra länder varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet. I Danmark har det också kommit till lagstiftning, som syftar till att tillförsäkra en del av lantarbetarna, nämligen de ogifta tjänarna, människovärdiga bostäder. Intill utgången av 1921 reglerades i Danmark det rättsliga förhållandet mellan husbönder och tjänare genom en lag, som närmast motsvarade den numera upphävida svenska legostadgan, nämligen Tyende-Loven. Med utgången av nämnda år upphörde Tyende-Loven att gälla. Det ansågs emellertid nödvändigt att genom en ny och efter tidsförhållandena anpassad lag skapa vissa rättsregler beträffande tjänsteavtalen. Så tillkom år 1921 i Danmark lagen om rätts-

förhållandet mellan husbonde och tjänare (Lov om Retsforholdet mellem Husbon og Medhjælpere, stadfäst den 6 maj 1921). Lagen trädde i kraft den 1 januari 1922. Ifrågavarande lag är, som ju också dess rubrik angiver, en avtalslag. Men den innehåller även betydelsefulla bestämmelser rörande tjänarnas bostäder, vilka bestämmelser torde böra bli föremål för beaktande vid bedömandet av i denna motion berörda spörsmål. I vissa avseenden äga lagens bestämmelser tillämpning endast i de fall, då avtalet ingåtts med tjänare under 18 år. Bestämmelserna rörande bostadens beskaffenhet gälla dock i huvudsak beträffande alla tjänare. Från dessa nyssnämnda bestämmelser kunna icke genom avtal göras några avvikelser till nackdel för tjänaren. Det föreskrives i lagen, att tjänares bostadsrum skola vara ljusa, luftiga och försedda med fönster, som lätt kunna öppnas. Rum för en person skall hava en rymd av minst 16 kubikmeter och för två personer av minst 25 kubikmeter. Ett rum får icke användas till sovp plats åt flera än två personer. Beträffande byggnader, som hade uppförts före lagens ikraftträdande, gällde emellertid dessa bestämmelser ej förrän efter tre år från nämnda tid med möjlighet dock till ytterligare uppskov med bestämmelsernas tillämpning efter tillstånd av kommunal myndighet. Till bostadsrum i stallbyggnad får icke finnas ingång direkt från stallet. Varje tjänare skall hava egen bädd. Bostaden skall vara försedd med bord, tvättställ, och en stol för varje däri inrymd tjänare. Minst en gång i månaden skall tjänaren erhålla rena lakan och en gång i veckan ren handduk. Vintertid skall tjänare beredas tillgång till ett vederbörligen uppvärmt rum för vistelse under fritid.

Det borde redan nu kunna få anses fastslaget, att det även här hemma förefinnes behov av bindande föreskrifter rörande huru en drängkammare eller en statarestuga skall vara beskaffad för att kunna anses vara tjänlig till människoboning. Emellertid torde man böra utgå ifrån, att frågan om lantarbetarnas bostäder icke kan lösas endast genom lagbestämmelser rörande beskaffenheten av de bostäder, som arbetsgivarna tillhandahålla arbetarna såsom del av löneförmånerna. Ty även om det genom lagbestämmelser kan åvägabringas rättelse med avseende på lönebostäderna, så återstår ju ändå den del av frågan, som rör de lantarbetare, vilka ha att själva sörja för att de ha bostäder. Deras antal synes också vara i tilltagande.

Givet borde dock vara, att bostad, som utgör del av lön, skall vara av fullgod beskaffenhet. Ty ingår det i löneuppgörelsen, att arbetsgivaren skall hålla arbetaren med bostad, då måste en sådan uppgörelse anses innefatta utfästelse av innebörd, att bostaden skall vara människovärdig. Då det emellertid är alldeles uppenbart, att utfästelser av detta slag nu i stor utsträckning bliva åsidosatta, och då det för närvarande icke finnes någon nämnvärd möjlighet för lantarbetarna att med stöd av gällande lag kunna åvägabringa rättelser, synes en av det allmänna anordnad och av statsmakterna påbjuden bostadsinspektion på landsbygden vara påkallad.

Genom att en sådan inspektion tilldelades uppgiften att vara även rådgivande institut, skulle nog en del bristfälligheter kunna avhjälpas utan tvångsåtgärder, blott bristfälligheterna blevo allvarligt påtalade och den för desamma ansvarige erhöles sakkunnig vägledning beträffande de åtgärder, som lämpligen borde vidtagas för deras avhjälpande.

Inom några landstingsområden har genom landstingens försorg bostadsinspektion blivit anordnad. Sålunda ha landstingen i Västernorrlands län och Malmöhus län anordnat sådan inspektion. Blekinge läns landsting har också en tid haft inspektion ordnad men överlämnat densamma till dispensärverksamheten. En hel del goda resultat av denna inspektion ha blivit rapporterade, särskilt från Västernorrlands län, där bostadsinspektören synes ha bedrivit en rätt omfattande upplysningsverksamhet i syfte att väcka intresse för god bostadsvård. Utan att underskatta betydelsen av rådgivande inspektion, torde man ändå nödgas utgå ifrån, att en sådan icke kan vara tillräcklig. Inspektionen måste vara utrustad med befogenhet att giva förelägganden vid ansvarspåföljd. Det kan tänkas, att bindande föreskrifter i berörda avseende lämpligen skulle kunna inarbetas i hälsovårdsstadgan av den 19 juni 1919. Men det kan måhända bliva nödvändigt med en särskild lagstiftning i detta ämne. Den saken må närmare prövas vid en blivande utredning.

Lantarbetarnas bostadsfråga kan emellertid ingalunda lösas endast genom bostadsinspektion eller lagstiftning i annat avseende, om också de mest iögonfallande bristerna skola kunna bliva avhjälpda genom sådana åtgärder. Ty man måste här räkna med ekonomiska och andra problem, som icke kunna bemästras med lagparagrafer, dessa må vara än så väl formade och tydliga. Det kräves säkerligen också åtgärder av annat slag. Har emellertid klarhet vunnits därom, att det nuvarande tillståndet är otillfredsställande och sålunda sådant, att ett ingripande från statsmakternas sida är påkallat, då bör det icke vara omöjligt att finna utvägar. En förklaring av innehåll, att ingenting kan göras, vore ju detsamma som en statsmakternas inkompetensförklaring.

Med stöd av vad vi sålunda anfört få vi härmed hemställa,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära undersökning av lantarbetarnas bostadsförhållanden och snarast möjligt för riksdagen framlägga förslag till åtgärder dels för avhjälpande av nu rådande bristfälligheter och dels för trygghet i framtiden av en bättre ordning bland annat genom en med tillräckliga befogenheter utrustad bostadsinspektion på landsbygden.

Stockholm den 31 januari 1930.

Gustav Möller.
A. J. Bårg.

Rickard Sandler.
Edv. Björnsson.

Avskrift.

Till Länsstyrelsen i Malmöhus län.

I slutet av år 1922 ställde jag till hälsovårdsnämnderna i länet en anmaning av följande lydelse:

»På förekomna anledningar får jag härmed fästa hälsovårdsnämndernas i länet uppmärksamhet på bestämmelserna i § 8 mom. 2 och § 43 mom. 2 i gällande hälsovårdsstadga, vari bland annat föreskrives, att *varje boningsrum skall vara så anordnat, att det kan hållas tillbörligt varmt*. Särskilt torde hälsovårdsnämnderna å länets landsbygd i möjligaste mån söka avhjälpa de missförhållanden, som i stor utsträckning i här berörda avseende vidlåda de s. k. drängkamrarna.»

En del av hälsovårdsnämnderna å landsbygden hava, såsom jag har mig bekant, varit angelägna om att så gott de kunnat avhjälpa missförhållanden av antydd och annan art, men det stora flertalet nämnder hava icke nedlagt något nämnvärt arbete i detta syfte. Tack vare den sedan omkring 10 år tillbaka i länet arbetande bostadsinspektionens och en del hälsovårdsnämnders gemensamma strävan samt allmänhetens förståelse för tidens krav ha under årens lopp en mängd sämre och hälsovådliga bostadslägenheter kunnat nöjaktigt förbättras eller ock, då så varit av nöden, helt utdömas och ersättas av nya och mera tillfredsställande. Bostadsinspektionen har alldeles särskilt haft sin uppmärksamhet riktad på lantarbetarnas bostäder och bland dem de s. k. drängkamrarna. Av dessa senare försågos under 1925 26 stycken med fasta eldstäder, under 1926 omkr. 30 och under 1927 blevo icke mindre än 65 st. sådana på tillfredsställande sätt iordningställda. För 1928 föreligga ännu icke uppgifter. Under 1927 ha av drängkamrar, som stått i förbindelse med stall och fähus, 22 st. helt utrympts och 7 st. tillfredsställande isolerats från det olämpliga grannskapet. Ett tjugutal av de undersökta ha uppgivits användas endast under sommaren.

Under 1927 behandlades av bostadsinspektionen sammanlagt 1 273 fall av varjehanda misshälligheter och bristfälligheter. Av dessa kunde 528 helt avhjälpas och 277 delvis, under det att 468 vid samma års slut icke kunnat avhjälpas.

Trots det att sålunda ett som synes träget och framgångsrikt arbete under årens lopp bedrivits, återstår mycket att göra, och de mindre bemedlades bostadsstandard på landsbygden lämnar, såsom jag genom bostadsinspektionens verksamhet, genom egna undersökningar och på annat sätt erfarit, åtskilligt övrigt att önska. Länet har endast en bostadsinspektis, och inspektionens befogenhet är mycket begränsad. De allra flesta förbättringar, som kommit till stånd, ha nåtts på frivillighetens och överenskommelsens väg. I en hel del fall har man vänt sig till resp. hälsovårdsnämnder för att av dem erhålla stöd och hjälp. Denna hänvändelse har understundom varit framgångsrik men ej sällan resultatlös.

För var och en som sysslat med hithörande ting står det klart, att ett mera betydande höjande av bostadsstandarden inom ett landstingsområde, i all synnerhet om, såsom i vårt län varit fallet, denna sedan långt tillbaka befunnit sig på en relativt låg nivå, icke kan åvägabringas brådstörtat utan tvärtom måste ske undan för undan, bl. a. på grund av ekonomiska skäl.

Arbetet härmed kräver mycken takt och urskiljning samt försiktighet och tålmod hos dem, som ha uppdraget om hand. Å andra sidan är det, som jag vid upprepade tillfällen i mina årliga berättelser och annorstädes haft tillfälle framhålla, i hög grad önskvärt, att ordnandet av denna hygieniskt sett synnerligen viktiga och för den allmänna folkhälsan så ytterst betydelsefulla angelägenhet icke fortskrider i långsammare tempo än nödvändigt är. Säkert är att om våra tjänsteläkare och hälsovårdsnämnder på landsbygden i gemen jämlikt för dem gällande instruktioner ägnade tillräcklig uppmärksamhet åt denna fråga, betydligt större och hastigare framsteg skulle kunna uppnås än vad som är fallet.

Det är mot bakgrunden av det sagda, som jag vänder mig till länsstyrelsen med framställning om en vädjan till de nyss nämnda korporationerna, att de var i sin stad måtte så verksamt som möjligt vara behjälpliga i den strävan, som överallt i vårt land mer och mer kommer till synes och som har till mål att skaffa så goda bostäder som möjligt åt vårt folk.

Jag hemställer sålunda, att länsstyrelsen måtte från samtliga hälsovårdsnämnder på länets landsbygd infordra redogörelser för vad som med anledning av hälsovårdsstadgans av 1919 föreskrifter beträffande bostadstillsyn samt ovan nämnda av undertecknad i länskungörelserna 1922 utfärdade anmaning från deras sida redan åtgjorts avseende undersökning och istandsättande av bostadslägenheter inom resp. hälsovårdsområden, och vidare, att länsstyrelsen samtidigt måtte anmoda hälsovårdsnämnderna att under innevarande år och sedermera allt framgent i överensstämmelse med hälsovårdsstadgans bestämmelser låta anordna undersökning i största möjliga utsträckning av bostadslägenheter inom resp. områden, framförallt av uthyrda (uthyrda) sådana och därmed jämställda samt i övrigt vidtaga de åtgärder i förbättringsavseende, som kunna finnas lämpliga och nödvändiga. Redogörelser för denna verksamhet under innevarande år böra insändas till länsstyrelsen före viss dag 1930.

Lämpligen torde samtliga provinsial- och extra provinsialläkare böra erhålla del av de cirkulärskrivelser, som eventuellt komma att utgå till hälsovårdsnämnderna, samtidigt med att till läkarna i fråga riktas en vädjan om biträde i möjligaste mån från deras sida.

Som bilaga bifogas några smärre råd och anvisningar i överensstämmelse med hälsovårdsstadgan för rikets landsbygd, vilka möjligen kunna tjäna som ledning för nämndernas arbete samt åstadkomma en viss enhetlighet häre.

Malmö i januari 1929.

Axel Ekelund.